

VÝSKYT LESNÍCH ŠKODLIVÝCH ČINITELŮ V ČESKU V ROCE 2000

František SOUKUP, Jan LIŠKA, Jaroslav HOLUŠA

Úvod

Lesní porosty zauímají v českých zemích celkovou rozlohu 2 634 000 ha. Z této plochy připadá plných 77 % na jehličnaté dřeviny (samotný smrk ztepilý dosahuje téměř 55 %). Listnáče tvoří zbylých 23 %, na buk pak z toho připadá 5,9 % a zhruba stejné procentické zastoupení dosahují duby (6,3 %). Je tedy zřejmé, že současná dřevinná skladba je v Česku velmi vzdálená jak přirozenému stavu, kdy poměr zastoupení jehličnanů byl dle rekonstrukčních odhadů takřka opačný (kolem 30–35 %), tak také stavu v současnosti doporučenému (dvě třetiny jehličnanů, třetina listnáčů). Z těchto skutečností je nutno vycházet při každém hodnocení zdravotního stavu lesa, a tedy i v otázkách souvisejících s výskytem škodlivých činitelů.

Dále je potřebné uvést několik slov k vlastnickým vztahům. Současná majetková držba lesů je v českých zemích značně heterogenní, tři největší skupiny vlastníků reprezentují lesy státní (cca 63 % rozlohy), lesy soukromé (23 %) a lesy obecní (13 %). Roční sumarizace dat o výskytu lesních škodlivých činitelů (známé hlášení L 116) není pro vlastníky lesů povinná a z těchto důvodů jsou hlášení získávána Lesní ochrannou službou formou vyžádání, na základě dobrovolnosti. Pochopitelně se za této situace nedaří podchytit rozsah výskytu celoplošně, a k dispozici jsou každoročně data zhruba ze 3/4 rozlohy lesů. V níže uvedeném textu je proto potřebné chápat všechny číselné údaje ve smyslu tohoto omezení.

Pokud bychom měli stručně charakterizovat celkovou situaci, lze říci, že v posledních několika letech jsme svědky poměrně příznivého vývoje. Z celkového objemu těžeb (kolem 14 mil. m³ ročně) tvoří nahodilé těžby cca 1/6, tedy kolem 2, 3 mil. m³. Jde o stav do nedávné minulosti nevídaný, neboť např. v letech 1993–1995 činily nahodilé těžby více jak 50 % celkových těžeb. Regionálně však existují značné rozdíly a na mnoha místech rozhodně není možno označit současný stav za uspokojivý (např. lokality s přemnoženým podkorním hmyzem na Šumavě; chřadnutí horských smrkových porostů v sudetské oblasti, především pak v Orlických horách; chřadnutí a odumírání smrku na Ostravsku a Opavsku apod.).

Počasí

Rok 2000 je možno z hlediska chodu počasí hodnotit opět jako mimořádný. Teplotně byl celkově vysoce nadprůměrný, přičemž v jednotlivých obdobích docházelo k výraznému kolísání (velmi teplé jaro, chladnější léto, mimořádně teplý podzim). Podobně tomu bylo srážkově; vlhká a mírná zima přešla v suché a teplé jaro, následované deštivějším a chladnějším létem a naopak suchým a mimořádně teplým podzimem.

Abiotické vlivy

Celková výše evidovaných těžeb v důsledku působení abiotických vlivů činila v roce 2000 přibližně 2 mil. m³ (pro srovnání – v roce 1999 se jednalo 2,35 mil. m³). Z hlediska jednotlivých typů poškození podobně jako v jiných letech zcela převažoval vítr, který způsobil těžby ve výši 1,45 mil. m³. Ostatní vlivy následovaly v pořadí: sucho (0,20 mil. m³), sníh (0,16 mil. m³), nezjištěné příčiny (0,07 mil. m³), exhalace (0,06 mil. m³) a námraza (0,05 mil. m³).

Větrné polomy byly regionálně velmi nerovnoměrně rozptýlené, největší objemy dřevní hmoty padly na území okresů Prachatice (201 tis. m³), Bruntál (116 tis. m³) a Frýdek–Místek (67 tis. m³). Z některých okresů naopak nebyly polomy takřka hlášeny (Litoměřice, Kladno). Suchem bylo nejvíce postiženo území Slezska, samotný okres Opava vykázal 44 tis. m³. Sníh způsobil polomy především v horských oblastech, nejvíce na Bruntálsku a Šumpersku (Jeseníky). Z ostatních vlivů je ještě možno zmínit požáry, které byly podchyceny na ploše pouhých 36 ha, což je další výrazný pokles (v roce 1999 činily požáry 67 ha).

Biotičtí činitelé

a) Hmyzí škůdci

Ohrožení lesních porostů podkorními hmyzími škůdci mělo úroveň srovnatelnou s předcházejícími roky. Celkově bylo za rok 2000 vykázáno přibližně 175 tis. m³ dřevní hmoty napadené podkorním hmyzem (90 % z toho byl smrk), k tomu je dále nutno připočítat cca 125 tis. m³ lapáků, rovněž převážně smrkových. V roce 1999 činil celkový objem napadené hmoty cca 270 tis. m³, z toho lapáků bylo 120 tis. m³.

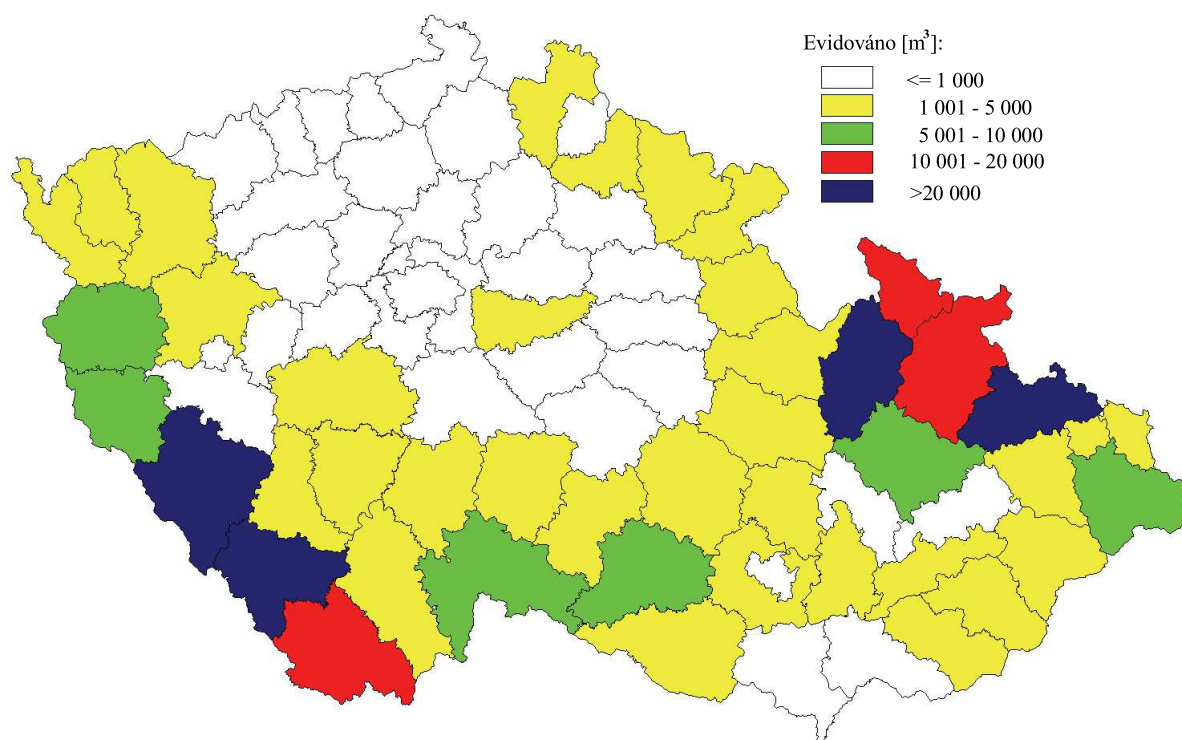
Z jednotlivých druhů podkorního hmyzu zaujímal tak jako již tradičně dominantní postavení lýkožrout smrkový (*Ips typographus*). Na většině území proběhla dvě rojení tohoto škůdce, přičemž druhé, tedy letní, nebylo v důsledku panujících povětrnostních podmínek a prováděných obranných opatření tak intenzivní (o rozsahu prováděných opatření dobře svědčí podíl stromových lapáků na celkovém objemu kůrovcového dříví, který činil přes 40 %). Samostatně je možno zmínit otázku přemnožení tohoto druhu na území Národního parku Šumava, neboť jde o otázku donedávna mediálně velmi živou. V roce 2000 bylo podle evidence na území národního parku vytěženo celkem přibližně 61 tis. m³ smrkového dříví napadeného lýkožroutem. V předcházejícím roce 1999 se jednalo o objem cca 90 tis. m³. Je tedy zřejmé, že v NP Šumava došlo k výraznému poklesu těžeb. Na několika lokalitách však přetrvává vážná situace, jako nejrizikovější oblast je možno bezesporu označit masiv Třísto-ličníku na česko–rakousko–bavorském pomezí.

Z dalších smrkových kůrovců je nutno upozornit na narůstající význam tzv. drobných druhů, především pak *Pityophthorus pityographus*, *Polygraphus poligraphus* a také *Pityogenes chalcographus*. Uvedené druhy jsou přemnoženy např. na území Slezska a částečně také severní Moravy, kde se podílejí na rozpadu smrkových porostů oslabených suchem a napadených václavkou. Regionálně je zde situace velmi vážná (Opavsko či Šenovsko) a do budoucna bude v této oblasti potřebné přijmout mimořádná ochranná opatření.

Z ostatního podkorního hmyzu na jehličnanech je nutno především zmínit otázku borových škůdců, neboť v nedávné minulosti (v první polovině 90. let) jsme byly svědky masivního přemnožení lýkožrouta vrcholkového (*Ips acuminatus*) a krasce borového (*Phaenops cyanea*) na řadě míst republiky. V minulém roce však tato skupina škůdců celkově nezpůsobila výraznější poškození, celkově bylo evidováno pouze cca 4,5 tis. m³ napadené hmoty.

Škodlivý výskyt listožravého hmyzu byl v roce 2000 vykázán z rozlohy cca 5,6 tis. ha, což je zhruba polovina plochy evidované v roce 1999. Z převážné míry se jednalo o přemnožení pilatky smrkové (*Pristiphora abietina*), které reprezentovalo cca 2/3 napadené plochy. K rozsáhlejšímu (leteckému) obrannému zásahu nikde nedošlo.

Jak již bylo uvedeno, nejvíce napadené plochy reprezentovalo přemnožení pilatek na smrku (hlavně *Pristiphora abietina*), které bylo vykázáno na ploše 3,5 tis. ha. V roce 1999 činila evidovaná plocha škodlivého výskytu 4,6 tis. ha. Napadení bylo stejně jako v předcházejících letech soustředěno především do oblasti severní Moravy a Slezska a také východních Čech

Obr. 1. Evidované kůrovcové dříví ve smrkových porostech v roce 2000

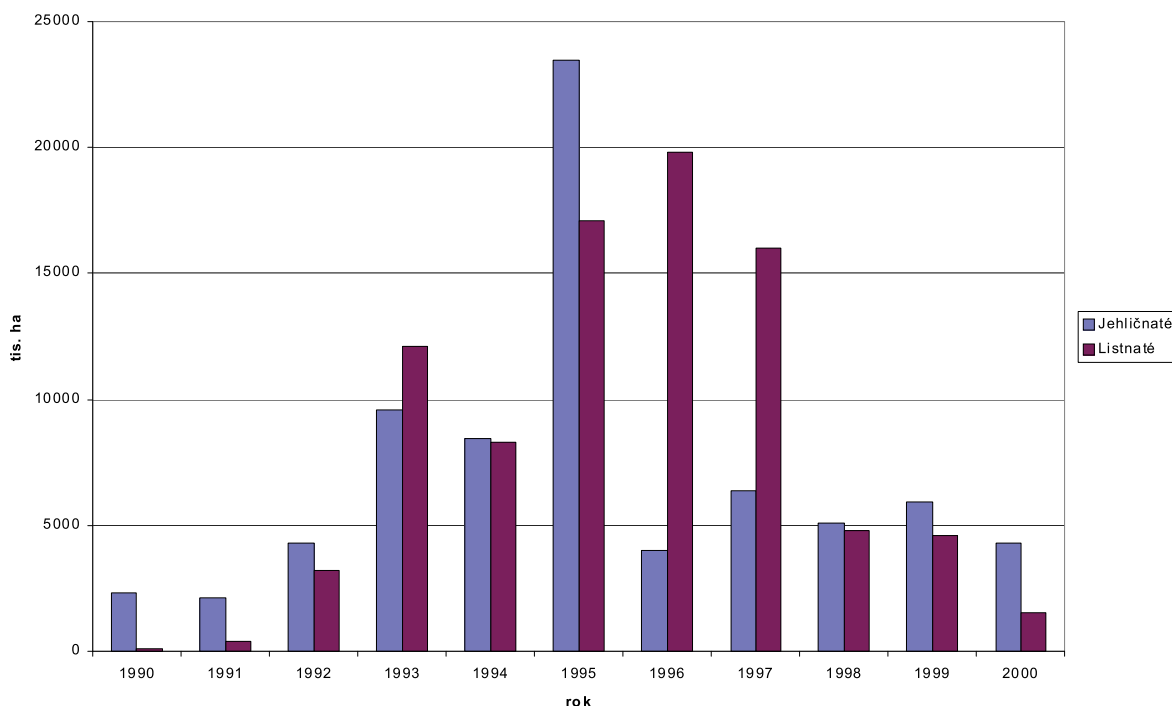
(Náchodsko). Ploskohřbetky rodu *Cephalcia* byly evidovány na celkové ploše cca 0,6 tis. ha, což je zhruba o třetinu méně než v roce 1999. Lze konstatovat, že v posledních letech výrazně klesá význam této skupiny škůdců. Také smrková forma obaleče modřínového (*Zeiraphera griseana*) nepředstavuje již dlouhou dobu pro horské smrkové porosty vážnější nebezpečí; v roce 2000 stejně jako v letech předchozích nebylo přemnožení vůbec zaznamenáno.

Škodlivý výskyt bekyně mnišky (*Lymantria monacha*) nebyl v roce 2000 nikde očekáván a tento předpoklad se v plné míře potvrdil. Průběh vegetační sezóny byl však pro mnišku velmi příznivý a tak bylo na řadě míst (např. ve středních Čechách) zaznamenáno zvýšení její populační hustoty. Není proto vyloučeno, že v letošním roce může lokálně dojít u tohoto škůdce ke vzniku zvýšeného stavu.

Také škodlivý výskyt obalečů a píd'alek na dubech, především pak obaleče dubového (*Tortrix viridana*), byl v roce 2000 rekordně nízký. Celkově byl vykázan z rozlohy pouhých 1,5 tis. ha, což je jedna z nejnižších hodnot za poslední desetiletí (v roce 1999 činila napadená plocha 4,6 tis. ha). Bekyně velkohlavá (*Lymantria dispar*) se na celém území nacházela v latentním stavu.

Z méně významných druhů listožravého hmyzu je možno zmínit několik lokálních přemnožení pouzdrovníčka modřínového (*Coleophora laricella*). Na celém území pokračovalo také přemnožení zavlečené klíněnky jírovcové (*Cameraria ohridella*), naštěstí však již mediální ohlas tohoto škůdce utichl a veřejnost se uklidnila.

Mezi ostatním hmyzem má již dlouhá desetiletí prvořadý význam klikoroh borový (*Hyllobius abietis*). V roce 2000 byl tento škůdce vykázan z rozlohy cca 2,1 tis. ha, což je zhruba stejná hodnota jako v roce 1999 (2,2 tis. ha). Proti žíru bylo ošetřeno celkem 6,7 tis. ha jehličnatých výsadeb, opět jde o rozlohu srovnatelnou s předchozím rokem. Skupina svého hmyzu se v roce 2000 příliš neprojevila, škodlivý výskyt byl zaznamenán celkově na rozloze několika desítek ha. Především se jednalo o výskyt korovnic na modřínu.

Obr. 2. Škodlivý výskyt listožravého hmyzu v jehličnatých a listnatých porostech v letech 1990–2000

b) Houbové a ostatní choroby

Suché a velmi teplé jaro do značné míry zavinilo v roce 2000 poměrně časté nezdary výsadeb, především těch pozdějších, které již nestihly využít k zakořenění vláhu ze zimního období. Sazenice oslabené přísuškem také daleko snadněji podléhaly napadení houbami. Podle laboratorních rozborů vyšetřovaných vzorků byli hlavními původci onemocnění sazenic loňského roku zástupci rodu *Fusarium*, méně často byla prokázána přítomnost hub z rodů *Cylindrocarpon* a *Verticillium*, a to jak na sazenicích listnáčů (poněkud častěji), tak i jehličnanů.

Z hub napadajících asimilační orgány lesních dřevin způsobili nejvíce škod původci sypavek jehličnanů. V roce 2000 nebylo sice zaregistrováno tolik případů sypavek na smrku či douglasce jako o rok dříve, ale výskyt poškození sazenic, výsadeb i přirozeného zmlazení sypavkou borovou lze označit za zvýšený. Sypavka borová působená houbami *Lophodermium pinastri* s.str. a *Lophodermium seditiosum* se výrazněji prezentovala především v oblastech s již tradičně silnějším výskytem, a to v borech severních až severovýchodních Čech, pomístně i v středních a jižních Čechách. *L. pinastri* a *L. seditiosum* na jehlicích borových sazenic nezřídka doprovázela houba *Sclerophoma pityophila*, která je považována za potenciálního dalšího patogena oslabených mladých borovic. V roce 1999 bylo upozorněno na prokázání výskytu dalších dvou sypavek v Česku, a sice červené sypavky borovic, působené houbou *Mycosphaerella pini*, a hnědé sypavky borovic, působené houbou *Mycosphaerella dearnessii* na importované borovici černé. V roce 2000 byly borovice černé napadené především druhem *M. pini* nalezeny (a zlikvidovány) na řadě lokalit (zatím především na Moravě). Je však třeba zdůraznit, že tento karanténní organismus se u nás rozšířil (možná i díky příznivému teplému počasí posledních let) a stává se vážným nebezpečím nejen pro borovici černou, ale potenciálně i pro další druhy u nás rostoucích borovic. Výskyt sypavky vejmutovkové působené houbou *Meloderma desmazieresii* nedoznal oproti roku 1999 výraznějších změn. Tato houba se tak na řadě lokalit v pískovcích severních Čech stává pro vejmutovku limitujícím faktorem (především pro její zmlazení).

V loňském roce byl zaznamenán rovněž mimořádný nárůst nálezů hub z rodu *Rhizosphaera* na jehlicích nejen smrku pichlavého, ale i na smrku ztepilém či dokonce jedli bělokoré. Na kůře větví jehličnanů se častěji než dříve nalézaly houby rodu *Phomopsis*. Mezi houbovými škůdci listnáčů, napadajícími asimilační orgány dřevin, dominovalo zcela jednoznačně padlí dubové *Microsphaera alphitoides*, a to na dubech prakticky všech věkových tříd. Z dalších skupin patogenních hub našich lesních dřevin je třeba zmínit rzi. Z hlediska četnosti výskytu se již po řadu let udržuje na čelních pozicích rez jehlicová *Coleosporium tussilaginis* s.l. Vyskytuje se v borových kulturách i výsadbách roztroušeně prakticky po celé republice – nejčastěji na borovici lesní. V roce 2000 se jí podařilo nalézt např. i ve vrcholových partiích Orlických hor na kosodřevině. Výskyt dalších významnějších rzí na našich jehličnanech (rez sosnokrut – *Melampsora pinitorqua* na borovici lesní, rez vejmutovková – *Cronartium ribicola* na vejmutovce, rez vrbková – *Pucciniastrum epilobii* na jedli) lze označit za stabilizovaný, zhruba odpovídající situaci v roce 1999.

Významnými, avšak velmi často nedoceňovanými houbovými škůdci našich lesních porostů zůstávají dřevokazné houby. Z širokého druhového spektra těchto hub je třeba vyzdvihnout alespoň několik, které se nejvíce podílejí na znehodnocování dřevní hmoty hospodářsky nejvýznamnějších jehličnanů. Z primárních parazitů působí rozhodně nejvýznamnější poškození porostů jehličnanů kořenovník vrstevnatý (*Heterobasidion annosum*). V posledních letech, charakterizovaných opakovanými přísuškami, stále stoupá i význam václavky z rodu *Armillaria* (především pak václavky smrkové – *Armillaria ostoyae*, např. na severní Moravě a ve Slezsku). Z ranových parazitů působí největší škody pevník krvavějící (*Stereum sanguinolentum*), a to především v horských a podhorských smrčinách. Podmínkou aktivizace tohoto patogena je existence ran – ať již působených loupáním či ohryzem přemnoženou jelení zvěří, nebo vzniklých zlomy po námraze či bořivých větrech, ale i těžbou a přibližováním.

Velkou pozornost vzbudil v roce 2000 zjištěný silný výskyt sekundárního patogena – houby *Ascocalyx abietina* ve vrcholových partiích našich severních pohraničních hor. Především v Orlických horách, ale i na některých lokalitách v Králickém Sněžníku, Hrubém Jeseníku či východních Krkonoších lze její výskyt na smrku označit za kalamitní. Houba napadá letorosty jehličnanů, které jsou oslabené nepříznivým působením jiných (abiotických?) vlivů. V našich podmínkách zatím způsobuje odumírání letorostů smrku ztepilého i pichlavého.

Odumírání dřevin (především dubů, resp. dalších listnáčů) s tracheomykózními příznaky není v posledním období příliš rozšířeno. Do popředí se dostává spíše problém prosychání mýtných porostů buku, působený komplexem příčin, mezi nimiž nebude rozhodně zanedbatelné ani patogenní vystupování hub z rodu *Nectria*. Podobně jako v jiných letech bylo i loni zaznamenáno rozsáhlejší plošné poškození smrkových porostů, projevující se především změnou zbarvení jehličí do žluta, v západní části Krušnohoří. Za hlavní příčinu tohoto jevu jsou pokládány problémy ve výživě.

Závěrem je třeba zmínit evidentně narůstající míru napadení borových porostů jmelím *Viscum album*, které lze v posledních letech pozorovat na stále více lokalitách např. v severních i středních Čechách. Podobně (i když ne tak výrazně) lze hodnotit stupeň napadení dubů ochmetem *Loranthus europaeus* v Polabí či na jižní a jihovýchodní Moravě.

c) Nežádoucí vegetace (buřeň)

Buřeň a její negativní působení na růst lesních dřevin se týká především specifické problematiky lesních školek a dále také výsadb. Rok 2000 je možno z hlediska výskytu buřeně hodnotit jako průměrný, podobně jako rok předchozí. V řadě oblastí se však otázky buřeně dostávají do popředí, v souvislosti s celkovými změnami porostního prostředí, vyvolávanými komplexem ne zcela objasněných faktorů (neboť zpravidla nejdříve reaguje bylinný podrost). Výčet nejdůležitějších druhů buřeně a jejich rozšíření však přesahuje rámeček tohoto krátkého příspěvku.

d) Obratlovci

Poškození působené drobnými hlodavci, především hraboši rodu *Microtus* a norníkem rudým (*Clethrionomys glareolus*), bylo v roce 2000 evidováno na celkové rozloze cca 1,3 tis. ha (pro srovnání, v roce 1999 se jednalo o plochu 2,1 tis. ha). Je tedy patrné, že pokles napačené plochy byl výrazný. Z regionálního hlediska byly jako již tradičně nejvíce postiženy severní Čechy (Podkrušnohoří, Krušné hory). Pro zajímavost je možno uvést, že pouze u státního podniku Lesy České republiky bylo proti hlodavcům ošetřeno 2,7 tis. ha lesních porostů.

Poškození, které působí na lesních porostech zvěř, především pak spárkatá, představuje již desetiletí jeden z hlavních problémů ochrany lesa a současně i jeden z nejkontroverznějších fenoménů celého českého lesnictví. V posledním období se celá záležitost opět stává středem pozornosti. Bohužel není možno podat zde objektivní informace o rozsahu poškození, které zvěř v českých lesích působí, neboť takové údaje jednoduše nejsou k dispozici. K dispozici jsou pouze data o výši kmenových stavů, odstřelů a údaje o výši vypočtených škod u části vlastníků. Jejich prosté srovnání však ukazuje, že mají k objektivitě daleko (zejména pak část týkající se tzv. mysliveckého výkaznictví). Lze proto jen konstatovat, že poškození lesních porostů zvěří je stále vysoké a bylo by velmi žádoucí dosáhnout v této věci nápravy. Uvedené se netýká jen notoricky známých typů poškození, jako je loupání a ohryz spárkatou zvěří (omezených dnes na ohraničené oblasti). Z hlediska stability lesních porostů je velmi škodlivé, že tlak zvěře stále vylučuje na rozsáhlých plochách prakticky po celé republice přirozené zmlazení cennějších jehličnanů a většiny listnáčů. Tím vznikají ohromné ztráty, které ani nelze vyjádřit. Protože však řešení situace není plně v rukou lesníků, nezbyvá než doufat, že odpovědné orgány konečně pochopí vážnost situace a přijmou účinná opatření, ostatně nepříliš složitá.

Na samý konec kapitoly několik slov o přímém poškozování lesů činností člověka (jde ostatně také o obratlovce). Z nesmírně široké palety témat (např. impakty škodlivých látek z průmyslu a dopravy, pokračování v zakládání porostů nevhodné dřevinné a provenienční skladby, nezákonné těžby a krádeže vůbec) vyjmemme pouze otázku vlivu posypových solí při zimní údržbě komunikací. Tento problém, týkající se především smrkových porostů, v posledních letech neustále narůstá. Je možno odhadnout, že poškození posypovými solemi v celorepublikovém měřítku již dnes představuje těžby v řádech tisíců m³ a ohrožení stability desítek a stovek porostů. Řešení spočívá ve změně druhu posypového materiálu.

Závěr

Jak je z výše uvedeného patrné, rok 2000 je možno z pohledu ochrany lesa hodnotit jako období vcelku příznivé (zejména se týká hmyzích škůdců, příp. též abiotických vlivů). Došlo k poklesu výskytu celé řady důležitých škodlivých vlivů a činitelů, u mnoha dalších byl zaznamenán setrvalý stav. Pouze v několika případech, především u houbových chorob (*Asco-calyx abietina*, *Armillaria ostoyae*) byl naopak prokázán nárůst jejich výskytu, který v postižených oblastech vedl k výraznému zhoršení stavu lesa.

Provedené kontroly výskytu mnoha škůdců a původců chorob naznačují, že rovněž rok 2001 by mohl být obdobím relativně příznivým.

RNDr. František SOUKUP, CSc.

Ing. Jan LIŠKA

Ing. Jaroslav HOLUŠA, Ph.D.

VÚLHM Jíloviště–Strnady
156 04 Praha 5 – Zbraslav

e-mail: <soukup@vulhm.cz>; <liska@vulhm.cz>; <holusaj@seznam.cz>